

Արտաշես Քալանթարյան

ՈՉԻՆՉ ՉԵՄ ՀԱՍԿԱՆՈՒՄ

Ամեն ինչ միանգամից տակնուվրա է եղել այս տանը: Բոլորն էլ խելագարվե՞լ են, ինչ է: Ոչինչ չեմ հասկանում: Առաջ ամեն ինչ հասկանալի էր ինձ, պարզ, հիմա ոչինչ չեմ հասկանում:

Աղջիկս դեռ ահա լաց է լինում կողքի սենյակում: Ես լսում եմ նրա հեծկլտոցը: Կինս էլ քիչ առաջ նրա մոտ էր, հետո փակվեց իր սենյակում: Ինչո՞ւ, ի՞նչ է պատահել, մի՞թե մի հիմար բանից կարելի է այսքան պատմություն սարքել: Եվ այն էլ ինչի՞ համար: Կամ գուցե դա միայն առիթ էր, գուցե ինչ-որ լուրջ բան է պատահել: Չեմ հասկանում, ոչինչ չեմ հասկանում, ոչինչ չեմ հասկանում, ազնիվ խոսք:

Դե հիմա եկ ու շարունակիր աշխատել: Ինչպե՞ս աշխատես այս տրամադրությամբ, ինչպե՞ս աշխատես, երբ կողքի սենյակից անընդհատ լսվում է նրա լացի ձայնը: Եվ ինչո՞ւ է նա այդպես բարձրաձայն լաց լինում:

Ու ես ականա մտածում եմ. գուցե ճիշտ են նրանք, ովքեր ասում են, թե գիտության մարդը իրավունք չունի ամուսնանալու, թե ընտանիքը բոլոր դեպքերում կաշկանդում է գիտնականին, խանգարում, ստիպում մտածել գիտության հետ բոլորովին առնչություն չունեցող զանազան երկրորդական, երրորդական խնդիրների մասին, շեղում ուշադրությունը:

Անկեղծորեն ասած, դրա հետ կարելի է համաձայնել:

Ընտանիքը, իհարկե, դրական որոշ կողմեր ունի, մի տեսակ հանգստություն է տալիս քեզ, աշխատելու հնարավորություն... Կարող ես, օրինակ, աշխատանքից չկտրվել՝ մի բաժակ ջուր խմելու համար, այլ միայն ձայնել կնոջդ:

- Սեղա՛, ջուր...

Եվ քիչ անց նա կբերի ջուրը:

Կարող ես չմտախոցվել նախաճաշի համար (աշխատելու հետ միաժամանակ կարելի է թեթև նախաճաշել): Քաղցա՛ծ ես, գիտես որ պատրաստ է ճաշը: Դուրս ես գալիս տնից՝ մաքուր և արդուկված են շորերդ, կոշիկներդ փայլեցրած և քառածալ թաշկինակը անպայման ձախ գրպանումդ է: Դե, իհարկե, դրանք մանրուքներ են: Ի վերջո էականը դրանք չեն անշուշտ: Բայց և այնպես ընդունենք, որ դրանք շատ կարևոր են: Հետո : Հետո ուրիշ ոչինչ: Միայն այդքանը:

Իսկ անհանգստություն, որքան կամենաս, իսկ աշխատանքի ընդհատում, եթե թողնես, սովորության կվերածեն, իսկ զանազան ընտանեկան, կենցաղային, ծնողական հոգսեր... թիվ չկա:

Սկզբում, իհարկե, շատ ավելի ծանր էր և երկար ժամանակ հարկ եղավ, մինչև որ կինս վերջնականապես համոզվեց, կամ ավելի ճիշտ՝ հաշտվեց այն մտքի հետ, որ ամեն մի դատարկ առիթով չի կարելի ընդհատել ինձ:

Որքան ենք վիճել, որքան ժամանակ են խլել ինձնից այդ վիճաբանությունները: Կնոջս, չգիտեմ ինչու, թվում էր, օրինակ, որ եթե եղբայրս մեր գյուղից հյուր է եկել, ապա, ուրեմն, ես անպայման պետք է թողնեմ աշխատանքս ու ստիպված կեղծ գրույց սկսեմ նրա հետ՝ գյուղի մեր բարեկամների, այդ տարվա բերքի, սարում անցկացրած օրերի մասին, երբ միասին գառներ էինք պահում:

- Եղբայրդ է, չէ՞, - ասում էր նա, - ի՞նչ կմտածի քո մասին:

- Իսկ ի՞նչ պետք է մտածի, - համոզում էի ես, - մի՞ թե նա չգիտի, որ ես գիտնական եմ, որ ինձ համար թանկ է յուրաքանչյուր վայրկյանը: Հյո՞ւր է եկել, խնդրեմ, լավ հյուրասիրիր, կարող ես նույնիսկ մի շիշ գինի գնել այդ առիթով: Գուցե դրա՞ մ է պետք նրան, մի քանի ռուբլի տուր, թող երեխաների համար կոնֆետ գնի: Մի՞ թե ես որևէ բան խնայում եմ: Բայց ինչո՞ւ անպայման հանդիպել նրան, ինչո՞ւ գրուցել և ինչի՞ մասին: Մի՞ թե քեզ համար պարզ չէ, սիրելի՛ս, որ ես նրա հետ ոչնչի մասին չեմ կարող խոսել: Դե հո չեմ գրուցելու նրա հետ՝ ասենք, Չերնիշևսկու գեղագիտական հայացքների մասին: Նույնիսկ ծիծաղելի է:

Եվ այս բոլորը ես ասում էի ամենացածր և համոզիչ ձայնով: Ես ընդհանրապես չեմ սիրում բարձր խոսել, երբեք չեմ բարկանում և ոչ մի բան չի կարող ինձ հավասարակշռությունից հանել: Այո, այո, ես երբեք նման չեմ եղել այն մարդկանց, ովքեր սիրում են խմել, տուն են գալիս հարբած, գոռում են իրենց կանանց վրա, խփում են երեխաներին... Խփել երեխային... անգամ այն ժամանակ, երբ աղջիկս՝ Հասմիկը, կոտրեց իմ ինքնահոսի ծայրը, ես նրան չապտակեցի: Նույնիսկ չխոսեցի էլ հետը: Եվ միայն կնոջս ամենայն համբերատարությամբ բացատրեցի, որ նա, ինչպես երևում է, անհրաժեշտ ուշադրություն չի նվիրում երեխայի դաստիարակության հարցերին:

Ոչ, ես նման չեմ ուրիշ ամուսինների... Մեր ինստիտուտում, օրինակ, մարդիկ կան, որ աշխատավարձը կնոջը չեն հանձնում և իրենք են ամեն օր շուկա գնում, իրենք են հագուստներ ընտրում, իրենք են տանն անհրաժեշտ իրերը ձեռք բերում: Ես դա փոքրություն եմ համարում, ինչո՞ւ պետք է տղամարդը, այն էլ գիտնականը, նման մանր-մունր հոգսերով ծանրաբեռնի իրեն:

Երբեք այդպես չեմ վարվում: Ես հաշվել եմ, մոտավորապես գիտեմ, թե որքան գումար է անհրաժեշտ մեր ընտանիքի նորմալ ապրուստի համար (տանել չեմ կարողանում ավելորդ ծախսերը, շքեղությունն ու շոայությունը) և ահա այդ անհրաժեշտ գումարը կնոջս եմ հանձնում, իսկ մնացածը փոխադրում խնայողամարկոյի իմ ընթացիկ հաշվին: Ո՞վ գիտե, ինչ անակնկալներ կարող են լինել:

Եվ այսքանից հետո, երբ ես կարծում էի, թե կինս անկասկած երջանիկ պետք է զգա իրեն, պարզվում է, որ նա գոհ չէ: Զարմանալի է, դեռ որքան խորն են մեզ մոտ քաղքենիության արմատները...

Մի անգամ, սովորականի նման փակվել էի իմ առանձնասենյակում, և հանկարծ ներս է մտնում կինս, նստում է բազմոցի ծայրին ու լռում է: Ես աշխատելու ժամանակ տանել չեմ կարողանում ուրիշի ներկայությունը, բայց ամենայն քնքշությամբ կնոջս ասում եմ.

- Սիրելի՛ս, մի՞ թե չես տեսնում, որ ես աշխատում եմ, չէ՞ որ բազմիցս խնդրել եմ...

- Այսօր ամսի քանի՞սն է,- ընդհատում է ինձ կինս:

- 16-ը,- ասում եմ ես,- մի՞թե մենք օրացույց չունենք:

- Այդ թիվը քեզ ոչինչ չի՞ ասում:

- 16-ը՞,- հարցնում եմ,- 16-ը... իսկ ի՞նչ պետք է ասի 16-ը:

- Այն, որ այսօր իմ ծննդյան օրն է,- ասում է նա ու իսկույն աչքերը լցնում արտասուքով,- այն, որ ես ուզում եմ, որ դու գոնե մի անգամ հիշես այդ օրը, որ դու քո կնոջ համար գոնե ծաղիկների մի փոքր փունջ բերես այդ օրը, իմ ծննդյան օրը...

- Դե, հո մենք երեխա չենք, Սեդա՛,- հանգստացնում եմ ես,- ների՛ր, խնդրում եմ, բայց դա մանրուք է ավար: Ինչո՞ւ ծաղիկներ: Դու քո ծննդյան օրվա առթիվ կարող ես ավելի թանկարժեք բան գնել քեզ համար: Գնիր ինչ ուզում ես, սիրելի՛ս, մի՞թե ես որևէ բան խնայել եմ: Տանը կարծեմ դրամ կա:

Իսկ նա հեկեկում է ու դուրս է գնում իմ առանձնասենյակից: Տարօրինակ բնավորություն ունի: Ոչինչ չեմ հասկանում: Հանգիստ, համեստ աղջիկ էր, երբ ամուսնացանք: Ինչո՞ւ փոխվեց, ինչո՞ւ է այդպես ջղային դարձել, չէ՞ որ նա ամեն ինչ ունի՝ երջանիկ լինելու համար, իսկ նա հեկեկում է երեխայի պես, որովհետև, գիտե՞ք ինչ, ես մոռացել էի նրա ծննդյան օրը:

Շատ երկար ժամանակ կորցրեցի ես՝ հենց կնոջս դաստիարակելու համար: Եվ ի վերջո հաջողության հասա: Ես կարծում եմ, նա համոզվեց, որ գիտնականի կինը չպետք է մտածի այնպես, ինչպես սովորական կանայք, որ նա չպիտի ամուսնուն ստիպի կինո, թատրոն, համերգի գնալ: Կյանքից է տ կմնա: Երբեք: Ես մտածել եմ նաև այդ մասին, ես առաջիններից մեկը նրա համար ամենալավ հեռուստացույցն եմ գնել, իսկ հեռուստացույցով, որքան գիտեմ, ամեն ինչն էլ հաղորդում եմ:

Եվ վերջապես ամեն ինչ խաղաղվեց մեր տանը, այլևս ոչ մի բողոք, ոչ մի վեճ, ոչ մի ընդհարում, եթե իհարկե չհաշվենք այն չարաբաստիկ միջադեպը, որ տեղի ունեցավ մեր հարևանի մահվան պատճառով: Կինս փորձում էր ինձ ստիպել մյուս հարևանների հետ ցավակցություն տալ թերթում և ներկա լինել նրա հուղարկավորությանը, երբ ես այդ մարդուն համարյա չէի ճանաչում, երբ մենք միայն թեթևակի բարևում էինք միմյանց, և երբ այդ օրը ես հողված պետք է գրեի հանրապետական թերթի համար: Ուրեմն ինչո՞ւ ես պետք է ներկա լինեմ նրա հուղարկավորմանը: Ինչո՞ւ պետք է նրա մասին ցավակցություն տայի թերթում:

Սեդան կարծում էր, թե ես դրամն եմ ավստսում: Այնինչ բոլորովին ուրիշ հարց կար: Ես պարզապես գտնում էի, որ իմ ազգանունը ոչ մի իմաստ չունի տեղադրելու մեր մյուս հարևանների ազգանունների կողքին, որոնք, աստված գիտե, թե ինչ զբաղմունքի տեր մարդիկ են:

Այո, կնոջս սովորեցրի միշտ զգույշ, հեռատես ու ողջամիտ լինել, հարյուր անգամ մտածել, մինչև որևէ որոշում ընդունելը: Նա լռեց և կարծես թե համոզվեց: Բայց ի՞նչ: Որքան ժամանակ և եռանդ վատնվեց այդ բոլորի վրա:

Ինչնիցե, այդ մասին խոսելն արդեն ուշ է, և գուցե բոլորովին էլ հարկ չլիներ, եթե այս անգամ ասպարեզ չգար դուստրս...

Փոքրիկ, խելոք աղջիկ էր և, անկեղծորեն ասած, նրան բոլորովին չէի նկատում, որովհետև շատ հազվադեպ էր խանգարում ինձ: Երբեք լաց չէր լինում և դրանում զարմանալի ոչինչ չկար: Իմ աշխատանքի և բավականին պատկառելի աշխատավարձի շնորհիվ նա բնականաբար ոչ մի բանի պակասություն չէր զգում, դրա համար էլ թերևս պատճառ չուներ լաց լինելու: Հիշում եմ, երբ դեռ շատ փոքր էր, օգտվելով մոր անուշադրությունից, նա մի քանի անգամ բացեց իմ առանձնասենյակի դուռը՝ փաստորեն ինձ կտրելով աշխատանքից: Ես նրան միշտ, իհարկե, շատ զգուշությամբ, հեռացնում էի և ապա այդ կապակցությամբ գրուցում Սեդայի հետ, այնպես որ աղջիկս այլևս դադարեց խանգարել ինձ, բայց նրան անմիջապես փոխարինեց մայրը:

Իսկապես տարօրինակ են մայրերը...

Ես խորասուզված, կլանված աշխատում եմ, իսկ Սեդան սենյակ է մտնում՝ Հասմիկի ձեռքը բռնած, մոտենում է ինձ ու ցույց է տալիս գունավոր մատիտներով խզբզած մի թուղթ:

- Վարդա՛ն, ների՛ր, որ խանգարում եմ,- ասում է նա,- բայց տես, թե Հասմիկն ինչ հրաշալի է նկարել:

Նայում եմ, ոչ մի հրաշալի բան չկա, փաստորեն նկար էլ չկա, մի ձվաձև արեգակ է՝ երեք-չորս ճառագայթով և ցախավել հիշեցնող ձեռքերով մի տձև տիկնիկ:

Դե, ի՞նչ կարող եմ ասել: Ստիպված կրկին ու կրկին խնդրում եմ ամեն մի դատարկ առիթով խանգարել ինձ և ապա բացատրում, որ այստեղ ոչ մի հրաշալի բան չկա, որ արևը չի կարող կապույտ լինել, որ ոչ մի չափ պահպանված չէ, որ դրանից շատ ավելի լավ նկարներ կան հենց «Պիոներ» ամսագրի էջերում: Եվ ի՞նչ, աղջիկս կարծես թե հասկանում է, ոչ մի ձայն չի հանում, բայց Սեդան դարձյալ արտասովակալում է: Եվ ահա, նորից ստիպված ես բացատրել համոզել, դաստիարակել...

Որոշ ժամանակ կարծես խաղաղվում է ամեն ինչ, բայց հանկարծ, կրկին մի անախորժ խոսակցություն է սկսվում:

- Հայր ես,- չեմ հասկանում, թե ինչու հուզված ասում է Սեդան,- երևի չգիտես էլ որ դասարանում է սովորում աղջիկդ:

- Ինչո՞ւ չգիտեմ, 6-րդ դասարանում է,- սրտնեղում եմ ես:

- Այո՛, անցյալ տարի 6-րդ դասարանում էր,- հառաչում է կինս:

Եվ ես, պատկերացնո՞ւմ եք, ստիպված եմ ամեն ինչ նորից սկսել: Ես նրան բացատրում եմ, որ երկրագնդի վրա մոտ մեկ միլիարդ երեխաներ կան, որ նրանց մեծ մասը սովորում է, որովհետև յուրաքանչյուր երեխա պետք է սովորի: Հատկապես մեր երկրում, ուր երեխաների համար ստեղծվել են բոլոր պայմանները, սովորելն այլևս պորբլեմ չէ: Եվ, վերջապես, ասում եմ, ի՞նչ կա դրանում, ո՞վ չի սովորում, չէ՞ որ ես էլ եմ սովորել, դու էլ ես սովորել: Իմ սովորելու

մասին, օրինակ, ծնողներս ենթադրել են միայն նրանով, որ ցերեկը որոշակի ժամերի տանը չեմ եղել: Ի՞նչ մի արտակարգ բան կա հիմա սովորելու մեջ:

Այո՛, չնայած իմ համբերությանը և բոլոր ջանքերին, երբեմն ես չեմ կարողանում խուսափել նման տհաճ խոսակցություններից: Բայց այն, ինչ կատարվեց այսօր, քիչ առաջ, անսպասելի էր և աներևակայելի:

Ինձ ընդամենը մի նախադասություն էր մնացել գրական ամսագրի հանձնարարած նոր հոդվածս ավարտելու համար, երբ հանկարծ ուժգին շրխկոցով բացվեց առանձնասենյակիս դուռը և հայտնվեց Հասմիկը՝ ձեռքին մի թուղթ բռնած: Նրա ետևում, հրճվանքից փայլող դեմքով կանգնած էր կինս՝ Սեդան:

Ես արդեն ուզում էի հազարերորդ անգամ զգուշացնել նրանց, որ... Բայց հանկարծ աղջիկս ճչաց.

- Հայրի՛կ, ես ավարտեցի դպրոցը, ահա իմ վկայականը, ահա իմ հասունության վկայականը:

- Արդե՞ն,- քիչ զարմացած հարցրի ես:

Եվ, իհարկե, անհրաժեշտ գտա անմիջապես էլ հասկացնել նրան, որ աղջկա համար, այն էլ հասունության վկայական ունեցող աղջկա համար, բոլորովին էլ սազական չէ այդպես ճչալը... Մի խոսքով, ասացի այն ամենը, ինչ յուրաքանչյուր ծնող պարտավոր է ասել նման պարագայում:

Եվ ի՞նչ, աղջիկս անսպասելիորեն ավելի բարձր ճչաց, հետո լռեց ու գունատվեց միանգամից:

- Դու վատ... շատ վատ մարդ ես,- շնջաց նա ատելությամբ:- Դու... դու... Ինչպես քեզ չեմ սիրում: Ինչպես եմ ատում քեզ... - Եվ սկսեց բարձրաձայն հեկեկալ ու ինչ որ անկապ բառեր բղավել՝ սեղմելով բռունցքները:

Ճիշտն ասած, ես սաստիկ անակնկալի եկա և հազիվ միայն կարողացա խնդրել, որ նա չբղավի: Ինչո՞ւ է բղավում, հարևանները կլսեն և, ո՞վ գիտե, գուցե մտածեն, թե ես ծեծում եմ: Այնինչ կյանքումս երբեք չեմ խփել նրան...

- Երանի խփեիր... - շարունակում էր բղավել Հասմիկը,- գոնե դրանով կզգայի, որ հայր ունեմ...

Հետո նա, շարունակելով բղավել, դուռը փակեց շրխկոցով ու վազեց դեպի իր սենյակը: Ու ահա դեռ հեկեկում է, նրա ձայնը ինձ է հասնում իր սենյակից:

Եվ ինչո՞ւ... ի՞նչ է պատահել, ոչինչ չեմ հասկանում: Ի՞նչ ատելությամբ էր նայում ինձ, ի՞նչ խոսքեր էր ասում: Եվ այն էլ ինձ, իր հորը, որը ողջ կյանքը ազնվորեն նվիրել է գիտությանը, որը ամեն ինչ արել է իր ընտանիքի բարօրության և պատվի համար:

Այո՛, ճիշտ են ասում, այսօրվա վկայականները նախկինների արժեքը չունեն, չէ՛: Ո՛չ, այս պատմությունը այսպես թողնել չի կարելի: Ստիպված են նորից կտրվել աշխատանքից և ամե-

նայն լրջությամբ ու համբերատարությամբ խոսել Սեդայի հետ... Մի՞թե կարելի է երեխային
այսպես դաստիարակել...

Կամ գուցե սա միայն առի՞թ էր: Գուցե ինչ-որ ավելի լուրջ բա՞ն է պատահել:

Չեմ հասկանում, ոչինչ չեմ հասկանում, ազնիվ խոսք:

1961թ.